

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995–yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

4-2023

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

B.Sh.Shermuhhammadov, B.Q.Qurbonova	
Talabalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashning innovatsion texnologiyalari va ularni takomillashtirish	7
G.G'.G'affarova	
Raqamli jamiyatning intellektual madaniyati: falsafiy tahlil.....	13
K.D.Yarashev	
Jismoniy tarbiya va sport ixtisosligidagi talabalarda boshqaruv kompetentligining tavsifi.....	17
A.A.Rayimov	
O'quvchilarda akkulturatativ ko'nikmalarni rivojlantirishda madaniyatlararo muloqotning ijtimoiy-pedagogik zarurati	21
O.A.Ashurova	
Bo'lajak maktabgacha ta'lim mutaxassislarining ekoestetik madaniyatini rivojlantirishning metodik ta'minoti	25
N.M.Aliyev	
Gipotetik-deduktiv metod orqali bo'lajak pedagoglarda analitik tafakkurni rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari.....	30
S.S.Ulkanov	
Transport vositalari muhandisligi yo'nalishi talabalarining bilim olishlarida zamonaviy o'quv-didaktik vositalar asosida o'qitishning afzalliklari	35
T.M.Burxanov	
O'zbekiston Respublikasi qurolli kuchlari akademiyasi kursantlarining ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy va diniy qarashlarining statistik tahlili	40
U.R.Radjapov	
Maktablarda yengil atletika musobaqalarini o'tkazishning oddiy qoidalari.....	44
Sh.A.Mamajonov	
Ekologik tarbiyalanganlik-jamiyat va uning taraqqiyoti uchun muhim omildir	48
F.K.Yusupova	
Talabalarining ijodkorlik faoliyatlarini rivojlanishida texnik ijodkorlikning o'rni	53
O.O.Qodirov	
O'quvchilarda kommunikativ kompetentsiyasini rivojlantirishning o'ziga xosligi va zaruriyati	58
M.M.Mamatkodiroy	
Maktab ta'limida raqamli texnologiyadan foydalangan holda o'qitish usullarini takomillashtirish	63

IQTISODIYOT

X.X.Bozarov	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatida tarmog'i bo'yicha ixtisoslashuv jarayonlarini takomillashtirish.....	70

FALSAFA

I.A.Suvanov	
Globalashuv sharoitida xavfsizlik va barqarorlikka rahna soluvchi mafkuraviy tahdidlar	76
A.N.Meliboyev	
Kambag'allikka qarshi kurash strategiyasi orqali yangi O'zbekistonda farovon jamiyat qurish istiqbollari	83
G'.Z.Abduraxmonov	
G'oyaviy birlashuv tushunchasining mazmun-mohiyati va konseptual asoslari.....	88
S.S.Jabborova	
O'zbekistonda jamiyatning ma'naviy salohiyati va uning ijtimoiy taraqqiyotni ta'minlashdagi roli	93

**JISMONIY TARBIYA VA SPORT IXTISOSLIGIDAGI TALABALARDA BOSHQARUV
KOMPETENTLIGINING TAVSIFI****ОПИСАНИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ
ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ И СПОРТА****DESCRIPTION OF MANAGEMENT COMPETENCE IN PHYSICAL EDUCATION AND
SPORTS STUDENTS**Yarashev Komiljon Dehkanovich¹¹Yarashev Komiljon Dehkanovich

– O‘zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti, professori pedagogika fanlari nomzodi

Annotatsiya

Ushbu maqolada jismoniy tarbiya va sport sohasidagi tashkiliy va boshqaruv kompetensiyalari bo‘yicha yetarli tayyorgarlik ko‘rmaganligi bilan bog‘liq xavotirlariga urg‘u berilgan. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, talabalar, ayniqsa, bitiruvchilar o‘rtasida sport tashkilotlarida yetakchi rollarni egallashga moyillik kuchaygan, garchi bu tendentsiya ayollarda kamroq seziladi va bu qobiliyatga asoslangan ta‘limga o‘tishni ta‘kidlagan holda boshqaruv ko‘nikmalarini shakllantirishni yaxshilash va baholashga qaratilgan.

Аннотация

В данной статье акцентируются опасения, связанные с недостаточной подготовкой организационно-управленческих компетенций в сфере физического воспитания и спорта. Исследования показали, что студенты, особенно выпускники, имеют повышенную склонность брать на себя руководящие роли в спортивных организациях, хотя среди женщин эта тенденция менее выражена, и это подчеркивает переход к компетентностному образованию для совершенствования и оценки развития управленческих навыков.

Abstract

This article focuses on concerns associated with insufficient preparation of organizational and managerial competencies in the field of physical education and sports. Research has shown that students, particularly graduates, have an increased propensity to take on leadership roles in sports organizations, although this trend is less pronounced among women, highlighting the move towards competency-based education to improve and assess the development of management skills.

Kalit so‘zlar: kompetensiyaga asoslangan tayyorgarlik, sport menejmenti, pedagogika, talabalar motivatsiyasi, kasbiy malaka, tashkilotchilik qobiliyati.

Ключевые слова: компетентностная подготовка, спортивный менеджмент, педагогика, мотивация студентов, профессиональные навыки, организаторские способности.

Key words: competency-based training, sports management, pedagogy, student motivation, professional skills, organizational skills.

KIRISH

Murakkab va jadal rivojlanayotgan sport sohasi jahon iqtisodiyoti va jamiyatida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ushbu sohaning muvaffaqiyati samarali boshqaruvda bo‘lib, malakali sport menejrlari zarurligini ta‘kidlaydi. Ish beruvchilar doimiy ravishda xabar berishlaricha, ular duch keladigan asosiy muammo mutaxassislarning sport sohasidagi ta‘lim va o‘quv jarayonlarini mohirona tashkil etish va boshqarish qobiliyatining etishmasligidan kelib chiqadi. Bu fikr ta‘lim muassasalarining bo‘lajak sport menejrlarini shakllantirishdagi muhim rolini ta‘kidlaydi. Shunga qaramay, an’anaviy mashg‘ulot usullari o‘quvchilarni zamonaviy sport pedagogikasi va tashkiloti uchun muhim bo‘lgan mustaqillik va tashabbus bilan qurollantirish uchun etarli emas.

Hozirgi ta‘lim landshaftida kompetensiyaga asoslangan paradigma tomon sezilarli siljish kuzatilmoqda. Ushbu yondashuv o‘quv jarayonini ijtimoiy ehtiyojlar va kasbiy rekvizitlarni talabalar egallagan kompetensiyalarga moslashtirishga qaratilgan. Bunday paradigma jismoniy tarbiya va sport sohasida kuchli aks sado beradi, bu erda menejment, pedagogika va sportni joylarda amalga oshirishning uyg‘unligi ko‘p qirrali mahorat to‘plamini talab qiladi. Ushbu tadqiqot tashkiliy va boshqaruv vakolatlarini shakllantirishga urg‘u berib, ushbu paradigma o‘zgarishi taqdim etgan tendentsiyalar, muammolar va imkoniyatlarni o‘rganishga intiladi. Bundan tashqari, talabalarning o‘z-o‘zini anglash va intilishlarini tahlil qilish orqali tadqiqot nafaqat akademik bilimga ega, balki

innovatsion etakchi bo'lgan, zamonaviy sport olamining dinamik talablariga javob berishga tayyor bo'lgan bo'lajak sport menejerlarini shakllantirish uchun akademiya uchun aniqroq traektoriyani belgilashga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ko'pchilik ish beruvchilarning fikriga ko'ra, kasbiy faoliyatdagi qiyinchiliklarning aksariyati, ta'lim va mashg'ulot jarayonlarini malakali tashkil eta olish va boshqara olish qobiliyati yo'qligi tufayli yuzaga keladi.

Jismoniy tarbiya va sport ixtisosligi talabalarining boshqaruv sohasidagi an'anaviy tayyorgarlik texnologiyasi zamonaviy sport pedagogi va tashkilotchisining muhim sifatleri bo'lgan mustaqillik va tashabbuskorlikni shakllantirishga yordam bermaydi[1].

Jismoniy tarbiya va sport sohasida tashkiliy va boshqaruv faoliyatiga bo'lgan talabning bevosita tasdig'ini bu uning jismoniy tarbiya va sport ixtisosligi bitiruvchilari tayyor bo'lishi kerak bo'lgan kasbiy faoliyat turlari ro'yxatiga, malaka talablariga izchil kiritilishida ko'rishimiz mumkin.

So'nggi paytlarda pedagogika fani va hususan, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi ilmiy tadqiqotlar jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarini kompetensiyaga asoslangan ta'lim paradigmasi doirasida kasbiy tayyorlash tushunchalari bilan to'ldirildi, unga ko'ra ijtimoiy buyurtma va ta'lim maqsadlari kompetensiyaga asoslangan holda shakllantiriladi, ta'limning butun mazmuni esa talabalar egallashi zarur bo'lgan ma'lum kompetensiyalar ro'yxatini shakllantirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Jismoniy tarbiya va sportga ixtisoslashgan oliy ta'lim muassasalari talabalarining kasbiy tayyorgarligi masalalarini kompetensiyaviy yondashuv asosida o'rganishga bo'lgan urinish V.V.Abramova, G.D.Buxarova, N.V.Mosina, A.I.Rublev va boshqalarning tadqiqotlarida o'z aksini topgan.

Tadqiqotning maqsadi jismoniy tarbiya va sport ixtisosligidagi talabalarni tashkilotchilik va boshqaruvchilik kompetensiyalarini shakllantirish modelining samaradorligini nazariy asoslash, eksperimental ravishda sinash va baholashdan iborat.

Tadqiqotning vazifaci jismoniy tarbiya va sport ixtisosligidagi talabalarining tashkilotchilik va boshqaruvchilik kompetensiyalarini shakllantirish muammolari va istiqbollarni aniqlashdan iborat.

Tadqiqot natijalari va uning muhokamasi. Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi boshqaruv faoliyatining muvaffaqiyati bo'lajak boshqaruvchilarning kasbiy malakasiga chambarchas bog'liqdir. Shuning uchun boshqaruv qobiliyatlarini o'rganish va shakllantirish bozor iqtisodiyotiga o'tish davrida boshqaruv munosabatlarini rivojlantirishning muhim tashkiliy va pedagogik omillaridan biridir. Shu bilan birga, boshqaruv faoliyatiga moyilligi bo'lgan talabalar shunday faoliyatga maqsadli tayyorlansa, boshqaruv tayyorgarligining samaradorligi sezilarli darajada oshishi mumkin degan fikr ham mavjud[2].

TADQIQOT USULLARI

Nazariy asoslashni eksperimental test bilan birlashtirgan aralash usulli yondashuvni o'z ichiga oldi. Talabalarining tashkiliy va pedagogik qobiliyatlarini o'z-o'zini baholashi ularning akademik sayohatining turli bosqichlarida kuzatildi. Bundan tashqari, talabalarining o'qishni tugatgandan so'ng boshqaruv rollarini egallashga moyilligini aniqlash uchun so'rovnoma o'tkazildi.

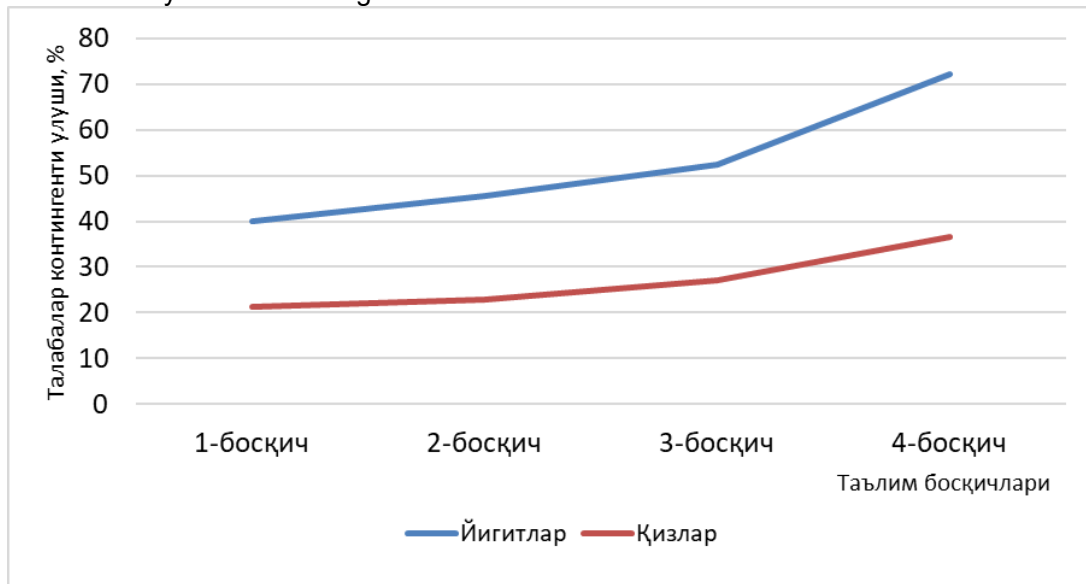
Fikrimizcha, talabalarining boshqaruv qobiliyatlarini aniqlash uchun qanday mezonlardan foydalanish mumkinligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Har qanday faoliyat turiga, shu jumladan sport sohasidagi boshqaruv mutaxassisining faoliyatiga yaroqlilik insonda buning uchun zarur shaxsiy sifatlarning rivojlanish darajasiga bog'liq bo'lib, talabaning qobiliyatlari bilan kasbga oid talablarni taqqoslashning an'anaviy usuli bilan baholanishi mumkin. Sport menejeri kasbining umum qabul qilingan modeli mavjud bo'lmasada, talabgorning hech bo'lmasa odamlarni boshqarish qobiliyatini aniqlash mumkin.

Amaliyoda, odatda to'rt guruhga ajratiladigan turli xil standart testlar mavjud: 1) aqliy qobiliyat testlari, shu jumladan xotira, aql, fikrlash tezligi testlari; 2) ko'nikma va moyillik testlari; 3) xodimlarning faoliyati eng samarali namoyon bo'lishi mumkin bo'lgan aniq sohani topishga yordam beradigan kasbiy testlar; 4) shaxsning yetakchilikka bo'lgan moyilligini aniqlashga imkon beradigan individuallik testlari. Shunday qilib, testlar talabaning psixofiziologik, psixologik va ijtimoiy tizimlari, intellektual va emotsional o'zini o'zi baholashga asoslangan shaxsni tadqiq qilish usuli sifatida namoyon bo'lib, kirish nazoratlarida ishlatilishi mumkin.

PEDAGOGIKA

Talabaniy kirish nazorati doirasidagi sinovlar alohida baholanuvchi sifatlarga ko'ra ham, boshqaruvchining jismoniy tarbiya va sport sohasidagi ishining o'ziga xos xususiyatlariga mos keladigan sifatlarni bo'yicha ham amalga oshirilishi mumkin.

1-rasm. Talabalarning sport tashkiloti rahbari bo'lish istagi ko'rsatkichlari dinamikasi

Ayollarda ham shunga o'xshash vaziyat kuzatilgan bo'lib, farqli tomoni, ularning ko'rsatkichlari mos ravishda pastroq (deyarli ikki marta) bo'lgan. So'rov natijalari tahlili shuni ko'rsatdiki, kelajakda sport sohasida boshqaruv faoliyati bilan shug'ullanish istagini bildirganlarning eng ko'p soni bitiruvchi bosqich talabalari orasida bo'lgan.

Talabalarning sport sohasida boshqaruvchi bo'lish istagining o'sishiga, bizning fikrimizcha, bir qator o'quv fanlari (jismoniy tarbiya va sport menejmenti, jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubi) va maxsus kurslarining (jismoniy tarbiya va sport sohasida tadbirkorlik va biznes, jismoniy tarbiya va sport marketingi) o'tilishi, shuningdek sport menejerlarining nisbatan yuqori maoshlari yordam berdi. Birinchi kurs yigit talabalarining 37,6% va qiz talabalarining 45,6% o'zlaridagi tashkiliy-pedagogik qobiliyatlarning shakllanganlik darajasini baholashda qiynalishlarini bildirganlar. Bu asosan boshqaruv lavozimlarida ishlashni istamaydigan kontingentga mansub talabalar.

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMASI

Ta'lim maqsadlari va kompetentsiyaga asoslangan ijtimoiy ehtiyojlar o'rtasida zarur bo'lgan muvofiqlikni ta'kidlaydi. Talabalarning aksariyati sportdagi boshqaruv rollariga moyilligini ko'rsatgan holda, ushbu intilishlarga javob beradigan pedagogik amaliyotlarni shakllantirish juda muhimdir.

Natijalar uchun jinsli ob'ektiv qiziqarli naqshlarni keltirib chiqaradi. Boshqaruv rollariga bo'lgan intilishlar izchil bo'lsa-da, erkak va qiz talabalar o'rtasida o'z-o'zini baholashda sezilarli farq bor edi. Bunday nomutanosibliklar o'z-o'zini idrok etishga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan potentsial madaniy yoki pedagogik nuanslarga ishora qiladi. Ushbu jihat qo'shimcha tekshirishga loyiqdir.

Boshqaruv moyilligini o'lchash vositasi sifatida standartlashtirilgan testlardan foydalanish muhim tushunchalarni berishi mumkin. Kognitiv qobiliyatlarni, qobiliyatlarni, o'ziga xos qobiliyatlarni va etakchilik tendentsiyalarini tasniflaydigan bunday testlar qabul jarayonlarini xabardor qilishi va o'quv dasturini talabalarining o'ziga xos ehtiyojlariga moslashtirishi mumkin. Universitetda o'qish mobaynida, tashkilotchilik qobiliyatlariga baho berishga qiynalgan talabalarining soni sezilarli darajada kamayib boradi[3]. Shu bilan birga, to'rtinchi bosqich yigit talabalarining 6 % va qiz talabalarining 10 % tashkilotchilik qobiliyatlarini baholashga qiynalishlarini bildirishgan (3-rasm).

So'rovda qatnashgan 1-3 bosqich talabalari kontingentining qariyb yarmi (I bosqich-50%, II kurs - 56%, III kurs-55%) o'zlarining tashkiliy-pedagogik qobiliyatlarini "yaxshi" va "a'lo" deb baholashgan. Ushbu bosqich talaba qizlari o'zlarini biroz pastroq baholaganlar: talabalarining atigi uchdan bir qismi (I bosqich-31%, II bosqich - 33%, III bosqich -36%) "a'lo" va "yaxshi" baholari bilan baholashgan. 4 - bosqich talabalarida mazkur baholarning o'zgarish tendensiyasi turlicha bo'ldi:

yigitlarda a'lo va yaxshi baholar ulushi kamayib (35% gacha), ayollarda yesa, aksincha, ortgan va 42,8% ga yetagan.

XULOSA

Shunday qilib, turli jinsdagi talabalarning tashkiliy-pedagogik qobiliyatlarini o'z-o'zini baholash ko'rsatkichlari dinamikasi universitetda o'qish jarayonida hisobga olinishi kerak bo'lgan o'ziga xos rivojlanish tendensiyalariga ega.

Zamonaviy sport menejeri – bu, an'anaviy ma'nodagi boshliq emas, balki hamkasaba, hamkor bo'lgan innovatsion rahbardir. Uning faoliyati bilimlarni o'tkazish, iqtisodiy qarorlarni amalga oshirish, rag'batlantirish mexanizmlarini shakllantirishga qaratilgan.

Jismoniy tarbiya va sportni boshqarish sohasida kadrlar tayyorlashga kompetensiyaga asoslangan yondashuv kasbiy sohadagi mavjud kamchiliklarni bartaraf etish uchun zarurdir. Ish beruvchilar ta'lim va o'quv jarayonlarini mohirlik bilan boshqarish va tashkil etish qobiliyatining muhimligini ta'kidlaydilar. Biroq, an'anaviy o'qitish metodologiyalari zamonaviy sport o'qituvchisi va menejeriga xos bo'lgan tashabbus va mustaqillikni singdirishda etishmaydi.

Ushbu tadqiqot ta'lim maqsadlari va ijtimoiy ehtiyojlarni kompetensiya bilan muvofiqlashtirish muhimligini ta'kidlaydi. Talabalarning sport industriyasida etakchi rollarni egallashga intilishlarida kuzatilayotgan tendensiyalar, ayniqsa, talabalarning o'quv yillarida oldinga siljishi kabi intilishlarning sezilarli o'sishini kuzatganimizda, maqsadli tayyorgarlik haqidagi dalillarni yanada mustahkamlaydi.

Talabalarning potentsial etakchilik va boshqaruv qobiliyatlarini baholash, standartlashtirilgan testlardan foydalanish ularning boshqaruv rollarida muvaffaqiyat qozonishga moyilligi haqida tushuncha berishi mumkin. Qizig'i shundaki, sportni boshqarish rollarini bajarishga moyillik ortib borayotgan bo'lsa-da, erkak va qiz talabalar o'rtasida tashkiliy qobiliyatlarni o'z-o'zini baholashda farq bor. Bu farq keyingi tadqiqotlar va potentsial akademik aralashuv uchun yo'lni taqdim etadi.

Bugungi davrda sport menejerining roli rivojlanib bormoqda. Bu endi faqat hokimiyat haqida emas, balki innovatsiyalar, hamkorlik va bilimlarni tarqatish haqida. Sanoat olg'a siljib borar ekan, asosiy e'tibor nafaqat sport menejmenti nazariyasini yaxshi biladigan, balki zamonaviy sport olami talablariga javob berishga tayyor, malakali, o'ziga ishongan va innovatsion yetakchilar bo'lgan bitiruvchilarni yetishtirishga qaratilishi kerak[4].

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Кузин В.В., Кутепов М.Е., Многоуровневая подготовка спортивных кадров за рубежом: Концептуальные основы, опыт организации и со- 167 держание подготовки специалистов. - М.: Физкультура, образование и наука, 1999.-246 с.
2. Скрипник К.Д. Управленческая деятельность: структура, функции, навыки персонала. - М.: Издательство ПРИОР, 1999. - 186 с.
3. Старобинский Э.Б. Основы менеджмента на коммерческой фирме. - М.: Банки и биржи, 1994. - 218 с.
4. Сургучёв В.А. Исследование готовности выпускника ИФК к работе //Теория и практика физической культуры. - 2005. - № 2. - С. 14-17.